

Vammaisfoorumi ry

Handikappforum rf

Finnish Disability Forum 14.4.2022

Eduskunta
Sosiaali- ja terveysvaliokunta

StV@eduskunta.fi

Asia: K 7/2022 vp Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022

Ajankohta: sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokous tiistaina 19.4.2022 klo 10.00

Vammaisfoorumi ry kiittää eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomusta 2022.

Vammaisfoorumi on 28 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Kirjallisessa asiantuntijalausunnossaan Vammaisfoorumi esittää näkemyksiään yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomuksesta sekä sosiaali- ja terveysvaliokunnan että joidenkin muiden valiokuntien toimialan osalta. Ainakaan toistaiseksi eduskunnan muut valiokunnat eivät ole lähestyneet Vammaisfoorumia yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomuksen osalta.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

Vammaisfoorumi muistuttaa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta ja sen sitovuudesta. Sopimus on Suomessa voimassa laintasoisena. Se

on yksi ihmisoikeussopimus, jota ei tule sivuuttaa. Vaikka sopimuksen ratifioinnista tulee kesällä 2022 jo kuusi vuotta, sopimusta ei tunneta läheskään niin hyvin kuin olisi tarpeen.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomuksessa YK:n vammaissopimus on keskeisessä osassa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa toimenpide-ehdotuksissaan YK:n vammaissopimukseen liittyviä asioita. Eduskuntakertomuksessa todetaan, että oikeuskäytäntö osoittaa, että velvollisuus kohtuullisiin mukautuksiin voi ulottua myös esimerkiksi vammaista henkilöä koskeviin viranomaispäätöksiin. Näissä tilanteissa ei ole kyse enää siitä, että vammaisilla henkilöillä on yhdenvertainen oikeus päästä asioimaan viranomaisessa vaan siitä, että päätöksissä myös huomioidaan hakijan vammaisuudesta aiheutuvat erityistarpeet, jotta lopputulos on yhdenvertainen.

Vammaisfoorumi korostaa kohtuullisten mukautusten tärkeyttä myös sosiaali- ja terveysvaliokunnan alaisten viranomaisten toiminnassa. Kansallisia lakeja on tulkittava YK:n vammaissopimuksen mukaisesti ja sopimuksen hengessä.

Suomi on sitoutunut turvaamaan vammaisten henkilöiden työnteko-oikeuden toteutumisen ja edistämään sitä. YK:n Vammaissopimuksen artikla 27 koskee vammaisten henkilöiden oikeutta tehdä työtä ja työllistyä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Mukautusten toteuttamisella on vammaisten henkilöiden työllistymisessä merkittävä rooli myös vammaispalveluja toteutettaessa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksen mukaan on tullut esiin, että vammaissopimuksen soveltamisessa Suomessa on vielä paljon kehitettävää. Viranomaiset eivät tunne, ja siten myöskään sovella, sopimusta riittävästi.

Lisäksi esimerkiksi vammaispalveluiden soveltamisohjeet eivät ohjaa perusoikeusmyönteiseen ja yhdenvertaisuutta edistävään laintulkintaan. Vammaisfoorumi yhtyy kertomuksen näkemykseen ja painottaa, että YK:n vammaissopimuksen oikeudet työllistymisen osalta eivät toteudu ilman, että lainsäädäntöä tarkistetaan ja soveltamista seurataan. On huomattava, että edellä mainittu koskee myös kaikkia muita elämänalueita.

Vammaisfoorumi muistuttaa YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohdan osallistamisvelvoitteesta. Tämä toteutuu edelleen puutteellisesti. Vammaisjärjestöt joutuvat muun muassa muistuttamaan ministeriöitä YK:n vammaissopimuksesta ja osallistamisvelvoitteesta sekä toimimaan vahtikoirina, jotta vammaisten henkilöiden osallisuus ja vammaisjärjestöjen osallistaminen tosiasiassa toteutuvat.

Vammaiset henkilöt ja syrjintä

Käsittelyssä oleva yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomus on toinen. Ensimmäinen annettiin vuonna 2018. Merkittävää on, että syrjintäperusteet ja eri ihmisryhmien kokeman

syrjinnän määrä ei ole vähentynyt. Vammaisten henkilöiden kohdalla syrjintä on edelleen syvällä yhteiskunnan rakenteissa. Vammaisuus on suurin syrjintäperuste yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulleiden syrjintäyhteydenottojen määrässä (806 kappaletta).

Syrjinnän yleisyydestä Suomessa kertoo myös se, että 44 % suomalaisista pitää vammaisten henkilöiden syrjintää yleisenä. Tieto perustuu EU:n perusoikeusviraston tekemään tutkimukseen. Vammaisfoorumi toteaa, että vammaisjärjestöjen näkemys asiasta on yhtenevä näiden havaintojen kanssa. Samoin Vammaisfoorumi toteaa, että vammaisjärjestöjen tiedot elämänalueista, joilla syrjintää on huomattavan paljon, ovat yhtenevät yhdenvertaisuusvaltuutetun työssä viimeisen neljän vuoden aikana keskeisesti esiin nousseiden osa-alueiden kanssa. Näitä ovat muun muassa vammaisten henkilöiden työelämä, asuminen ja koulutus sekä digitalisaatio.

On huomattava, että vammaisten henkilöiden syrjintä on tilastoissa kasvanut jatkuvasti. Haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien perus- ja ihmisoikeudet ovat keskiössä kaikessa yhdenvertaisuusvaltuutetun työssä. Vammaisfoorumi pitää tätä välttämättömänä. Vammaisten henkilöiden kohdalla on hyvä havaita, kuten yhdenvertaisuusvaltuutettukin toteaa, että kyseessä on huomattavan aliraportoitu ilmiö. Vammaiset henkilöt kokevat syrjintää kaikilla eri elämän osa-alueilla, toisin kuin moni muu ryhmä. Suuri osa syrjinnästä aiheutuu yhteiskunnan rakenteista ja vallitsevista asenteista.

Työelämä on yksi keskeinen esimerkki elämänalueesta, jolla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ei toteudu. Tämä on nähtävissä myös tilastollisesti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän lakisääteisen näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaisten työllisyysaste on 41,3 %. Lukuun sisältyvät sekä kokoaikaista työtä tekevät että he, joilla on ainakin joitain palkka- tai yrittäjätuloja. Kaikkien vammaisten henkilöiden työllisyysasteen arvioidaan olevan noin 20 %. Suomessa on suuri määrä työkykyisiä ja työhaluisia vammaisia henkilöitä, jotka ovat tahtomattaan työelämän ulkopuolella. Vammaisfoorumi yhtyy yhdenvertaisuusvaltuutetun näkemyksiin vammaisten henkilöiden kohtaamasta työsyrjinnästä. On huomattava, että vammaisten henkilöiden kohdalla syrjintä kohdistuu myös rekrytointiin, jolloin työsuhdetta ei edes solmita.

Mitä tarkoittaa yhdenvertaisuus?

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksesta käy ilmi, että valtuutettu törmää työssään jatkuvasti väärinkäsitykseen siitä, mitä yhdenvertaisuus tarkoittaa. Virheellisesti ajatellaan, että yhdenvertaisuus tarkoittaa kaikkien samanlaista kohtelua. Asia ei ole näin. Tämä väärinkäsitys aiheuttaa vakavia esteitä ja ongelmia muun muassa vammaisille henkilöille. Vammaisfoorumin kokemusten mukaan yhdenvertaisuuden virheellinen tulkinta on valitettavan yleistä ja vaikeuttaa merkittävästi vammaisten henkilöiden elämää ja arjen sujuvuutta. On välttämätöntä, että väärinkäsitys oikaistaan ja yhdenvertaisuus ymmärretään oikein. Kuten yhdenvertaisuusvaltuutettukin toteaa, tarvitsemme

perusteellisen ajattelutavan muutoksen, jotta YK:n vammaissopimuksen Suomelle asettama tavoite vammaisten henkilöiden todellisesta yhdenvertaisuudesta ja osallisuudesta toteutuu.

Vammaiset henkilöt ja sosiaali- ja terveyspalvelut

Vammaispalvelut ovat keskeisessä osassa yhdenvertaisuusvaltuutetun eduskuntakertomuksen vammaisia henkilöitä koskevissa nostoissa. Vammaisfoorumi huolestuneena toteaakin eduskuntakertomuksen tilastoista, että vammaisuus on suurin syrjintäperuste vireille tulleissa syrjintäyhteydenotoissa vuosina 2018–2021. Samalla tarkasteluvälillä on eritelty myös vireille tulleet syrjintäyhteydenotot elämänalueittain ja yhdessä ”Sosiaali- ja terveyspalvelut” sekä ”Muut julkiset palvelut” muodostavat niistä suuren osan.

Meneillään on kaksi vammaisten henkilöiden kannalta keskeistä uudistusta. Vammaispalvelulainsäädännön uudistaminen ja siirtyminen hyvinvointialueille. Kertomuksen mukaan lausunnoissaan yhdenvertaisuusvaltuutettu piti sinänsä kannatettavana, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut nyt kootaan laajemman väestöpohjan omaaville hyvinvointialueille. Näin alueilla on paremmat voimavarat turvata vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden palvelut ja esimerkiksi vastata vammaisten henkilöiden yksilöllisiin tarpeisiin. Yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää kuitenkin yhdenvertaisuuden huomioimista kokonaisvaltaisesti hyvinvointialueiden toiminnan valmistelussa ja suunnittelussa. Yhdenvertaisuuslain lisäksi tässä suunnittelussa on huomioitava YK:n vammaissopimuksen sisältö kattavasti. Lisäksi on välttämätöntä seurata hyvinvointialueiden rahoituskehystä muun muassa vammaisten henkilöiden subjektiivisten oikeuksien osalta. Hyvinvointialueiden rahoituksessa ei Vammaisfoorumin näkemyksen mukaan ole otettu riittävästi huomioon vammaisten henkilöiden asemaa.

Kertomuksesta käy ilmi, että yhdenvertaisuusvaltuutettu kiinnitti sote-uudistuksen valmistelussa huomiota muun muassa tilojen esteettömyyteen, viestinnän esteettömyyteen ja saavutettavuuteen sekä tiedonsaantiin alueen eri kielillä. Palvelujen järjestämisen osalta valtuutettu korosti muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon tilojen esteettömyyttä ja ehdotti, että hyvinvointialueiden kaikkien toimipisteiden esteettömyystiedot saatettaisiin hyvinvointialueiden tilatietojärjestelmään saataville. Järjestelmää tulee ylläpitämään hyvinvointialueiden yhteinen toimitila- ja kiinteistöhallinnon osaamiskeskus. Vammaisfoorumi yhtyy kertomuksen näkemykseen. Lisäksi Vammaisfoorumi toteaa, että hyvinvointialueilta tulevat viestit ovat juuri näiden seikkojen osalta huolestuneita. Samoin on huolestuneisuutta siitä, että vammaispalvelut eivät ole saaneet hyvinvointialueiden käynnistystyössä sellaista asemaa kuin niiden tulee saada. Näyttää siltä, että esimerkiksi YK:n vammaissopimuksen velvoittavuus on epäselvää. Kasvava tarve alueelliselle oikeuksienvalvonnalle on olemassa. Samoin tarve sille, että hyvinvointialueet muistavat, että vammaispalvelut eivät ole asia, jonka voi hoitaa sitten joskus.

Kertomuksen mukaan yhdenvertaisuusvaltuutettu on myös viime vuosina saanut paljon yhteydenottoja erikoissairaanhoidon käytännöistä palvelujen esteettömyyteen liittyen sekä kohtuullisten mukautusten epäämisen tilanteista. Vammaisfoorumi toivoo tähän kiinnitettävän strategisin toimin erityistä huomiota uudistuksen kaikissa vaiheissa. Kaikkeen päätöksentekoon, valmisteluun ja seurantaan tulee osallistaa laajasti asiantuntijat ja vammaisjärjestöt. Vammaisfoorumin ja Ihmisoikeuskeskuksen vuonna 2018 tekemän kyselyn mukaan yli 65-vuotiaiden vammaisten oikeutta lääkinnälliseen kuntoutukseen tulee myös valvoa ja vahvistaa.

Myös pelastusalalla tulee edistää yhdenvertaisuutta suunnitelmallisesti ja kokonaisvaltaisesti. Velvollisuus arvioida ja edistää yhdenvertaisuuden toteutumista vammaisten henkilöiden osalta pelastusalalla tulee huomioida hyvinvointialueiden strategioissa ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa.

Kuten yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus, myös Vammaisfoorumi pitää myönteisenä, että hyväksyttyyn lakiin hyvinvointialueista sisällytettiin vaatimus viestinnän esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Sen sijaan viittomakielen tulkkauksen osalta kirjaukset järjestämislaissa on jätetty varsin avoimiksi. Tämän toteutumista on seurattava huolellisesti, kuten eduskuntakäsittelyssäkin todettiin. Tilojen esteettömyyden ja saavutettavuuden osalta on tärkeää, että toimitila- ja kiinteistöhallinnon osaamiskeskuksessa varmistetaan osaaminen vammaisten henkilöiden tarpeista, esteettömyydestä ja saavutettavuudesta.

Vammaisfoorumi haluaa nostaa kertomuksesta esille huomion siitä, että järjestämislakiin sisältyy myös vammaispalvelujen näkökulmasta tärkeitä yleisiä periaatteita, jotka vaativat täsmentämistä sekä ajattelutavan perustavanlaatuista muutosta kohti tosiasiallista yhdenvertaisuutta vammaisille henkilöille.

Vammaisfoorumi nostaa esiin alueelliset erot vammaispalveluissa. Kuntien tai kuntayhtymien välillä on suuria eroja palveluiden myöntämiskäytännöissä, valitusten määrissä sekä päätösten perustelussa. Tilanne asettaa vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan riippuen siitä, missä he asuvat. Vammaispalveluiden siirtyessä hyvinvointialueille onkin kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että alueilla on mahdollisimman yhtenäiset käytännöt. On myös kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että vammaispalvelut järjestetään kunkin vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteen mukaisesti eikä massaratkaisuina.

Uudistuva vammaispalvelulaki on myös tässä keskeisessä osassa. Vammaisfoorumi haluaa yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksen lailla korostaa, että vammaispalvelulain uudistus tulee toteuttaa siten, että alueellista soveltamisvaraa yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa on mahdollisimman vähän lain tarkoitusperään nähden. Tulkinta, jonka mukaan

vammaispalveluissa yhden ainoan järjestämistavan tulisi sopia jokaisen vammaisen henkilön yksilölliseen elämäntilanteeseen ja toimintarajoitteeseen, ei toteuta tosiasiallisen yhdenvertaisuuden periaatetta.

Lisäksi Vammaisfoorumi huomauttaa vammaispalvelujen järjestämiseen liittyvistä kunnallisista tai alueellisista soveltamisohjeista. Viranhaltijat ja oikeusasteet viittaavat päätöksissään ensi sijassa näihin soveltamisohjeisiin ja lakiin vasta toissijaisesti. Soveltamisohjeella ei ole oikeudellista sitovuutta. Vammaisfoorumin näkemyksen mukaan vammaispalvelujen järjestämisen kunnalliset ja alueelliset soveltamisohjeet aiheuttavat ristiriitaa suhteessa vammaispalvelulakiin ja YK:n vammaissopimukseen. Soveltamisohjeet eivät mahdollista vammaisten henkilöiden yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteiden huomioon ottamista vammaispalveluja järjestettäessä eikä niiden toteutustapoja valittaessa.

Vammaisten henkilöiden työelämäoikeudet ja sosiaali- ja terveyspalvelut

Työelämäoikeuksien toteutumisen kannalta keskeisessä osassa ovat myös vammaispalvelut. Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi vuonna 2020 selvityksen vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteellisista esteistä. Selvitys osoittaa lukuisia rakenteellisia työelämän yhdenvertaisuuteen liittyviä ongelmia, joihin lainsäätäjän tulisi viipymättä puuttua. Selvityksestä käy ilmi ongelmia muun muassa erityisesti vammaispalveluissa. Selvityksen jatkotyö on työ- ja elinkeinoministeriön johtama, mutta mukana keskeisessä osassa on myös sosiaali- ja terveysministeriö. Tiekartta on viivästynyt ja Vammaisfoorumi painottaa, että tiekartta on tarpeellista tehdä valmiiksi. Tiekartan toteuttamiseksi on varattava riittävät resurssit ja varmistettava poikkihallinnollinen yhteistyö toimenpiteiden tehokkuuden takaamiseksi.

Uusi vammaispalvelulaki tulee sisältämään säännökset vammaisille henkilöille järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista. Samalla nykyinen vammaispalvelulaki sekä kehitysvammalaki kumotaan. Hallitusohjelman mukaisesti tavoitteena on, että vammaisten henkilöiden yksilölliset tarpeet huomioidaan jatkossa paremmin. Uudistuksen tavoitteiksi on kirjattu vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteuttaminen, vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen tukeminen, vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen esteiden poistaminen sekä vammaisten henkilöiden yksilöllisten tarpeiden mukaisten, riittävien ja laadukkaiden palveluiden turvaaminen. Erityisesti yhdenvertaisuusvaltuutetunkin tarkastelun kohteena olleet henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut ovat keskeisessä osassa työelämäoikeuksien toteutumisessa. Vammaispalveluilla on voitava aidosti tukea vammaisen henkilön tosiasiallista yhdenvertaisuutta myös työelämässä.

Tämän lisäksi Vammaisfoorumi ry haluaa nostaa työelämän osalta esille työelämän monimuotoisuuden ja erilaiset elinkeinon harjoittamisen muodot. Vammaispalveluiden on turvattava vammaisen henkilön yhdenvertaiset mahdollisuudet esimerkiksi yrityksen

perustamiseen. Eduskuntakertomuksenkin mukaan vammaispalveluiden myöntämisessä aloittelevaan yrittäjyyteen on kuntakohtaisia eroja. Jotkin kunnat saattavat edellyttää, että vammainen yrittäjä pystyisi heti nostamaan yrityksestään palkkatuloja, jotta hänelle myönnettäisiin yritystoimintaan kuljetuspalveluita tai henkilökohtaista apua. Tämä on monelle aloittavalle yrittäjälle mahdotonta. Vammainen yrittäjä tarvitsee mahdollisesti kuljetuspalveluita ja henkilökohtaista apua, jotta voi aloittaa yritystoimintansa ja nostaa palkkatuloja. Käytännössä vammaispalvelulain kunnallinen soveltamiskäytäntö voi estää vammaisen henkilön yrittäjyyden.

Saavutettavuus ja yhdenvertaisuus digitaalisessa ympäristössä

Vammaisfoorumi muistuttaa saavutettavuuden merkityksestä kaikissa digitaalisissa palveluissa ja uudessa teknologiassa. Ellei näiden saavutettavuutta varmisteta, näkövammaiset henkilöt jäävät ulkopuolelle, mikäli digitaaliset järjestelmät eivät toimi näkövammaisten käyttämien apuvälineiden (kuten ruudunlukuohjelma) kanssa.

Yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden toteuttaminen on otettava keskiöön palveluita digitalisoitaessa. Digitaaliset palvelut tulee suunnitella ja toteuttaa niin, että ne ovat yhdenvertaisesti saavutettavia kaikille.

Yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus

Voimassa olevan yhdenvertaisuuslain toimivuudesta ja puutteista on kertynyt tietoa. Lain osittaisuudistus on käynnissä oikeusministeriössä sekä työ- ja elinkeinoministeriössä. Parhaillaan on menossa hallituksen esityksen luonnoksen lausuntokierros.

On välttämätöntä, että käynnissä olevassa osittaisuudistuksessa toteutetaan toimenpiteitä, joilla vahvistetaan syrjinnän uhrin pääsyä oikeuksiinsa. Toimiva valvonta edellyttää myös sitä, että yhdenvertaisuusvaltuutetulla on riittävät resurssit vastata kasvavaan yhteydenottojen määrään sekä toimia aloitteellisesti syrjivien rakenteiden purkamiseksi. Vammaisfoorumi huomauttaa, että yhdenvertaisuusvaltuutetun tosiasiallisesti riittävien resurssien takaaminen on välttämätöntä.

Vammaisfoorumi yhtyy yhdenvertaisuusvaltuutetun suositukseen, jonka mukaan on tärkeää, että työelämän syrjintää koskevan asian voi tuoda jatkossa myös yhdenvertaisuusvaltuutetun käsiteltäväksi ja asian voi tarvittaessa viedä myös yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaan. Tämä on tärkeää säätää yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen yhteydessä.

Yhdenvertaisuusvaikutusten ja vammaisvaikutusten arviointi

Yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin laatua on tärkeää seurata eduskunnan valiokuntatyössä. Vammaisfoorumi yhtyy suositukseen, jonka mukaan yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi tulee tehdä lainvalmistelussa osana perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia aina, kun on kysymys olennaisista vaikutuksista.

Vammaisfoorumi muistuttaa, että yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin ohella on välttämätöntä tehdä huolellinen vammaisvaikutusten (VAVA) arviointi.

Vammaisfoorumi on nostanut vammaisvaikutusten arvioinnin esiin eduskunnan tarkastusvaliokunnan käsitellessä kevätistuntokaudella 2021 omana asianaan säädösehdotusten vaikutusarviointeja (Vaikutusarviointi ja sen kehittämistarpeet suomalaisessa lainvalmistelussa, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2020). Lisäksi Vammaisfoorumi on nostanut vammaisvaikutusten arvioinnin esille syyskuussa 2021 valtioneuvostolle lainsäädännön jälkiarviointien kehittämistä valtioneuvostossa koskevassa lausunnossa.

Vammaisfoorumi katsoo, että vammaisten ihmisten oikeuksien vaikutusten arviointi pitää tehdä kaikissa niissä lainvalmisteluissa, joilla on vaikutuksia vammaisten henkilöiden elämään. Vammaispolitiikka ei tyhjenny sosiaali- ja terveyspalveluihin, vaan kattaa kaikki eri elämän alat ihmisen elinkaarimallin mukaisesti.

Yhdenvertaisuuden perusteella vammaisvaikutusten arviointi tulee tehdä kuten lapsivaikutusten arviointi (LAVA) osana lainsäädännön valmistelua, koska vammaiset henkilöt ovat lasten ohella muita haavoittuvammassa asemassa yhteiskunnassa eikä heidän ääntään kuulla.

Vammaisfoorumin mielestä vahvana ja perusteltuna kehittämissuosituksena vammaisvaikutusten arviointi olisi uusi työkalu ja menetelmä, jonka valmistelussa tulee vammaiset henkilöt ja vammaisjärjestöt osallistaa mukaan. Vammaisilla henkilöillä on kokemusasiantuntijuutta ja vammaisjärjestöillä vuosikymmenten vankka kokemus vammaisten henkilöiden oikeuksien valvonnasta sekä tietoa lakipykälien takaa alueellisista ja paikallisista viranomaiskäytännöistä sekä lain soveltamisohjeista. Tätä kautta eri lakeihin saadaan tietoa laadullisista vaikutuksista eli esimerkinomaisia kuvauksia siitä, onko olemassa olevassa sääntelyssä jotakin parannettavaa ja onko laki toiminut käytännössä.

Yhtenä esimerkkinä Vammaisfoorumi nostaa sosiaali- ja terveysministeriössä vuonna 2020 työskennelleen osallisuustyöryhmän vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen valmistelussa. Lausunnossaan vammaispalvelulainsäädännön uudistuksesta Vammaisfoorumi kiinnitti huomiota siihen, että osallisuustyöryhmän suosituksia oli monin paikoin sivuutettu. Suositusten tulisikin lähtökohtaisesti olla lainsäädännön lähtökohtana.

Poikkeamat suosituksista tulee perustella kunnolla, jotta osallisuuden eteen tehty työ ei vesittyisi.

Vammaisvaikutusten arvioinnin keskeisiä haasteita ovat ainakin se, ettei niiden arvioimisen tarvetta usein tunnisteta, vaan niitä arvioidaan monesti vain yhtenä kapeana osa-alueena esimerkiksi osana lapsivaikutusten tai yhdenvertaisuusvaikutusten arviointia. Lisäksi näiden vaikutusten arviointia vaikeuttaa merkittävästi vammaisia henkilöitä koskevien asioiden tietopohjan ohuus, yksiulotteisuus, ja systemaattisen tiedonkeruun puute.

Vammaisvaikutusten arviointi systemaattisesti tehtynä on mitä parhainta ennakoivaa oikeusturvaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja oikeustilan vaikutusten arvioinnissa. Vammaisfoorumi katsoo, että siitä olisi hyvä saada normaalimenettely siten, että se tehtäisiin aina ja vähintäänkin silloin, kun lailla on havaittavissa vähintäänkin merkityksellisiä vaikutuksia vammaisten henkilöiden oikeustilaan. Oikeanlaista kuvaa vammaisten henkilöiden oikeustilasta ei välttämättä ole käytettävissä lainvalmistelun pohjaksi.

Vammaisvaikutusten arvioinnin ja vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta keskeistä on myös laaja-alainen tiedonkeruu juuri esimerkiksi vammaispalveluista.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu onkin kertomuksen mukaan huomauttanut useaan otteeseen puutteellisesta vaikutustenarvioinnista juuri lakiesitysten vammaisvaikutusten osalta. Vaikutusten arviointiin liittyy myös vammaisia henkilöitä koskeva tilastotiedon puute. Tilastotietoa vammaisten henkilöiden työelämäosallisuudesta ei ole saatavilla riittävästi päätöksenteon tueksi. Yhdenvertaisuusvaltuutettu teki eduskuntakertomuksen mukaan aloitteen syksyllä 2021 Terveyden ja hyvinvoinninlaitokselle sekä sosiaali- ja terveysministeriölle vammaisten henkilöiden työelämäoikeuksia koskevan tutkimustiedon puutteiden korjaamiseksi.

Vammaisfoorumi painottaa kertomuksen lailla, että ilman riittävää tietoa on mahdotonta toteuttaa vaikuttavia toimenpiteitä vammaisten henkilöiden työllisyyden parantamiseksi tai arvioida kuinka YK:n vammaissopimuksen edellyttämät oikeudet toteutuvat Suomessa. Vammaissopimus edellyttää Suomelta asianmukaisen vammaisuuteen liittyvän tilasto- ja tutkimustiedon kokoamista ja ylläpitämistä.

Rakenteellisten uudistusten tai muuten merkityksellisten hankkeiden kohdalla vammaisvaikutusten arviointiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tilasto- ja tutkimustiedon puutteet vammaisten henkilöiden työelämäosallisuuteen liittyen vaikeuttavat tietoon perustuvaa päätöksentekoa sekä viranomaistoiminnan vaikutusten arviointia.

Lisätietoja

Vammaisfoorumin puheenjohtaja Sari Kokko, 050 401 5802, sari.kokko@nkl.fi

Vammaisfoorumi ry

Sari Kokko	**Anni Kyröläinen**
puheenjohtaja	**pääsihteeri**